

Кочетов Л. Г.,
аспірант кафедри філософії
та політології,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ В ЦИФРОВОМУ СОЦІУМІ

Сучасний етап розвитку людства характеризується стрімким технологічним прогресом, фундаментальною трансформацією людського буття. Цифровізація є не просто зовнішнім інструментарієм, а новим «життєвим світом», що докорінно переформатовує традиційну аксіологічну вертикаль. У цьому контексті спостерігається криза традиційних цінностей, що проходять крізь горнило цифрових перетворень, які або втрачають свій первісний зміст, або вступають у гострий конфлікт із новими технологічними імперативами. Це створює загрозу дегуманізації та вимивання етичного начала з правових відносин. Право за своєю природою статичне, воно не встигає за динамікою «цифрового буття», що породжує стан правової

аномії, коли старі норми вже не діють, а нові ще не набули моральної легітимності.

Оскільки регулятором соціальних відносин є законодавство, то чинники виникнення та існування колізій перебувають у суспільних відносинах (економічних, політичних, духовних, соціально-моральних тощо). Основними чинниками таких колізій між способами урегулювання суспільних відносин нормами права і нормами моралі дослідники називають: зміни в економічному житті суспільства; суперечності, різноманітні ситуації, поява нових тенденцій у суспільному житті; різний рівень правової і моральної свідомості громадян країни; соціальні зміни; змішаність моралі різних соціальних груп, верств населення, класів; зміна цінностей (соціальних, духовних) тощо [1, с. 137].

Серед чинників морально-правових колізій слід назвати й такі, як невідповідність моральних норм і нормативно-правових актів тенденціям розвитку сучасного цифрового суспільства, слаба координація нормотворчої діяльності з імперативами новітніх технологій. Переформатування під впливом цифрових технологій всіх звичних соціальних відносин цілком природньо тягне за собою переформатування моралі, права та законодавства. У процесі регулювання суспільних відносин право взаємодіє з мораллю, вони доповнюють і взаємозабезпечують одна одну.

На зорі свого розвитку цифровий простір мислився як територія абсолютної свободи, де відсутність державних кордонів та жорсткого правового регулювання мала б сприяти повній самореалізації особистості. Однак сучасний етап розвитку цифрового соціуму демонструє зворотню тенденцію: перехід від хаотичного лібертаріанства до формування «цифрового левіафана», де держава та корпорації, використовуючи алгоритми, створюють систему тотального моніторингу, яка хоч і базується на законі, але часто входить у клініч із моральним розумінням свободи.

Аксіологічна колізія тут полягає у зміні вектору свободи: від «позитивної свободи» (права на самовираження) до необхідності «негативної свободи» (захисту від маніпулятивного впливу та кіберзагроз). В Україні ця проблема набуває специфічного забарвлення через необхідність балансування між демократичними цінностями та вимогами воєнного стану. Законодавство, що обмежує поширення певної інформації задля національної безпеки, формально відповідає букві закону, проте в цифровій площині воно породжує етичну дилему: де закінчується необхідний захист держави і починається цензура, що нівелує право громадянина на правду?

Більше того, у цифровому соціумі свобода слова дедалі частіше стикається з феноменом «диктатури натовпу» або культури скасування. Це створює парадоксальну ситуацію: правова норма гарантує право на думку, але цифрова мораль (або її специфічні групові форми) карає за «неправильні» висловлювання через публічне цькування. Найбільшої радикальної аксіологічної деформації у цифровому суспільстві зазнає категорія приватності. Якщо в класичній ліберальній традиції приватна сфера вважалася недоторканим простором автономії особистості, то сучасний цифровий соціум висуває новий імператив – тотальну прозорість.

Колізія між правом і мораллю в цьому питанні полягає у суперечності між технологічною доцільністю та етичною потребою в «цифровій тіні». З погляду права, збір біометричних даних, моніторинг пересувань та цифровізація медичних карток є законними інструментами ефективного адміністрування. Проте з погляду аксіології виникає питання: чи не веде така «прозорість» до відчуження людини від її власної ідентичності? Більше того, у цифровій реальності приватність перестає бути індивідуальною справою і стає колективною відповідальністю. Колізія виникає там, де моральне право особи на «забуття» (*right to be forgotten*) стикається з вічною пам'яттю цифрових архівів та соціальних мереж.

Перехід до цифрового соціуму ознаменувався спробою делегувати функцію встановлення справедливості математичним алгоритмам та штучному інтелекту. Аксіологічна привабливість цієї ідеї полягає в ілюзії «чистої об'єктивності»: машина не бере хабарів, не має емоцій і діє за чітко заданим кодом. Однак тут виникає глибока морально-правова колізія: право ґрунтується на принципі індивідуалізації та врахування контексту, тоді як алгоритм працює зі статистичними закономірностями.

Головна аксіологічна проблема «машинної справедливості» полягає у розмиванні суб'єктності. Традиційна мораль вимагає наявності суб'єкта, який несе відповідальність за вчинок. Якщо рішення, що має правові наслідки для людини, приймається алгоритмом, виникає «вакуум відповідальності». Хто є морально відповідальним за помилку штучного інтелекту – програміст, дата-сайентист, державний орган чи самонавчальна система? Філософська категорія провини в такому випадку підмінюється технічним терміном «збій», що нівелює право людини на справедливий розгляд її унікальної ситуації. Це створює загрозу «алгоритмічного детермінізму», де майбутнє людини визначається її цифровим минулим без права на моральне перетворення.

Отже, людство перебуває в точці фундаментального розриву між традиційною правовою парадигмою та новою технологічною реальністю. Найвні колізії свідчать про те, що цифровізація не є аксіологічно нейтральним процесом. Вона активно переформатовує ціннісну ієрархію, де ефективність, швидкість та прозорість часто превалюють над людською автономією та гідністю. Подолання правової аномії та моральної розгубленості можливе лише на шляху утвердження цифрового гуманізму. В українському контексті це вимагає створення такої законодавчої бази, яка була б не просто репресивною чи регуляторною, а адаптивною та етично орієнтованою, здатною захистити індивіда від «цифрового левіафана» та мережевого самосуду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костецька Л. М. Норми права та норми моралі: колізії законодавства. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23 травня 2020 р. / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. С. 134–138.